

ROGSTAKLIPPEN

Rapport från
en arkeologisk provundersökning
av fornborgen raä 8
Torsåker sn
Ångermanland

Janne Björkman & Leif Grundberg 1998

REFERENSEXEMPLAR

ROGSTAKLIPPEN

Rapport från
en arkeologisk provundersökning
av fornborgen raä 8
Torsåker sn
Ångermanland

M
LÄNSMUSEET
VÄSTERNORRLAND

Kulturmiljövård och dokumentation
Internrapport 1998:14

STYRESHOLMSPROJEKTET

Janne Björkman & Leif Grundberg 1998

Innehållsförteckning

Inledning

Bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Tidigare uppgifter

Syfte och metod

Undersökningsresultat

Inventering/beskrivning

Murdokumentation

Provschakt

Schakt 1

Schakt 2

Anläggningar

Anläggning 1

Anläggning 2 och 3

Tolkning och diskussion

Referenser

Otryckta källor

Litteratur

Administrativa uppgifter

Bilagor

1. *Mur- och anläggningsbeskrivningar*

2. *Schaktbeskrivningar*

3. *Provtagningslistor*

4. *Fotoprotokoll*

5. *Kartor och ritningar*

Karta över fornborgar och järnåldersbygder i Mellannorrland

Utsnitt ur gula kartan, skala 1:20 000

Rekonstruktion av Torsåkersbygden under vikingatid

Översiktsplan, skala 1:1000

Översiktsplan, murpartier

Schaktplaner, schakt 1-2, DN 1-3, skala 1:20

Sektionsritningar, schakt 1-2, skala 1:20

Inledning

Den 6-10 juli 1998 genomförde Länsmuseet Västernorrland och Hola folkhögskola en begränsad arkeologisk undersökning av en fornborg på berget Rogstaklippen i Torsåker sn, Ångermanland. Borgen har fornlämningsnummer RAÄ 8, Torsåker sn, i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMR), och ligger på fastigheterna Klen 1:2, 2:2 och 3:6. Undersökningarna utgör en naturlig fortsättning på det sk Styresholmsprojektet och genomfördes som en folkhögskolekurs i arkeologi med Janne Björkman, Hola folkhögskola och Leif Grundberg, Umeå universitet som kurs- och undersökningsledare. Under kortare tid medverkade även Pia Nykvist, Länsmuseet Västernorrland. Kursdeltagarna var fjorton till antalet och hade alla tidigare genomgått folkhögskolans grundkurs i arkeologi och medeltidshistoria eller fullgjort universitetets AB-kurs arkeologi. Följande personer deltog vid undersökningen: Gudrun Andersson, Eva Backlund, Maria Bohman, Thomas Edlund, Birgit Edman, Stefan Furberg, Emma Granholm, Lena Hermansson, Lars Högberg, Elisabeth Martinez, Carina Näslund, Annica Svensson och Ingela Wikner. Från Hola folkhögskola deltog även Mats Ohlsson, projektledare för "Styresholms medeltidscentrum". Ritningarna har renritats av Lars Högberg, som även gjort rekonstruktionsteckningen av Torsåkersbygden.

Under kursen konsulterades också Ove Hemmendorff, Jämtlands läns museum, som besökte utgrävningsplatsen och med anledning av undersökningen höll en offentlig föreläsning på folkhögskolan om aktuell fornborgsforskning.

Bakgrund

Inom Styresholmsprojektet har tvärvetenskaplig forskning kring i huvudsak nedre Ådalens medeltid bedrivits i kursform sedan 1986. Projektet leds av Länsmuseet Västernorrland i samarbete med fr a Hola folkhögskola, men även Riksantikvarieämbetet och Umeå universitet har medverkat aktivt på olika sätt. Syftet har sedan början varit att integrera vetenskapliga undersökningar av maktstrukturer i det medeltida samhället med folkbildning, kulturmiljövårdande insatser och lokalt kulturellt engagemang.

Under arbetet med den medeltida historien i området har bristen på kunskap om Ådalens järnålder blivit alltmer uppenbar. Den i många avseenden speciella utvecklingen i Ångermanälvens dalgång under järnåldern är i själva verket av fundamental betydelse för förståelsen av vad som händer under medeltid och senare. Särskilt viktigt är att området under mycket lång tid har utgjort en kulturell gränzon eller smältdegel, där företeelser från nord och syd, öst och väst har mötts.

En av många fornlämningstyper som har sin nordgräns i området är järnålderns fornborgar. I Västernorrland finns nio sådana borgar, varav de tre nordligaste ligger i södra Ångermanland. Ingen av dessa har varit föremål för arkeologiska undersökningar, varför såväl deras ålder som funktion är okända. Borgarnas läge och den arbetsinsats som krävts för deras byggande förutsätter emellertid en anseelig bygd och en utvecklad samhällsorganisation. Den enda fornborg i Norrland som tidigare har varit föremål för regelrätta arkeologiska undersökningar, Mjälleborgen på Frösön i Jämtland, har visat sig vara anlagd under 300-talets slut/400-talets början och därefter återanvänts under flera hundra års tid (Hemmendorff 1994:197 ff). I flera avseenden skiljer sig dock denna borg

från övriga norrländska borgar längs kusten, varför kunskapen om dessa är minimal. Vikten av att undvika generaliseringar av såväl datering som funktion vad gäller fornborgar har nyligen påvisats för mellansvenskt vidkommande i en doktorsavhandling av Michael Olausson (1995).

Ove Hemmendorff vid Jämtlands läns museum, har skisserat ett pilotprojekt kring de västernorrländska fornborgarna som syftar till att med mycket begränsade provundersökningar datera ett antal borgar. Metoden, som med stor framgång har prövats i Tröndelag (Hemmendorff & Smestad 1997), går ut på att med enstaka små provschakt genom fornborgsmuren samla in kol från borgmurarnas träkonstruktioner för ¹⁴C-datering. Metoden har utvecklats vid flera fornborgsundersökningar i Mellansverige (exv Damell & Lorin 1994). Med resultaten från dessa dateringar ökar förutsättningarna avsevärt för att kunna sätta in fornborgarna i ett historiskt och regionalt sammanhang. I samråd med Ove Hemmendorff valdes Rogstaklippen i Torsåker sn ut för en första undersökning. Resultaten kan omedelbart integreras i Styresholmsprojektets analys av nedre Ådalen.

Topografi och fornlämningsmiljö

Rogstaklippen är ett ca 140 m högt berg som ligger ca 2,3 km väster om Ångermanälvens nuvarande lopp. Den odlingsbara bygden ligger mellan berget och älven, och utgör sedimentterrasser på ca 10-25 metersnivån över havet som under järnåldern och tidigare utgjort en älvfåra. Rogstaklippen är en del av ett större höglänt bergs- och skogsområde som följer älvens dalgång och sträcker sig flera kilometer mot väster. Omedelbart väster om Rogstaklippen löper den s k Kvarnbäcken i nord-sydlig riktning i en djup och smal dalgång som i väster begränsas av det tvärbranta Hallberget. I norr, där Rogstaklippens sidor nästan är lika branta som i öster och väster, vetter berget mot det stora Vårdkasberget och en bred förgrening av odlingsmarken innanför detta. I söder fortsätter borgberget i en 5-600 m lång, relativt flack och långsträckt ås.

Fornborgen ligger således omedelbart väster om och i direkt anslutning till järnåldersbygden i Torsåker. Idag är större delen av de järnålderslämningar som en gång har funnits i trakten bortodlade, men enstaka gravhögar och inte minst ortnamnen vittnar om en ansevärd bygd. Genom äldre kartmaterial och äldre antikvariska uppteckningar vet vi också med stor säkerhet var många av järnålderns gårdar har legat (Wallander 1987).

Vid foten av borgbergets nordöstra del ligger byn Rogsta som gett upphov till bergets namn. I den skogsbevuxna sluttningen strax väster om odlingsmarken finns här ännu några gravar från järnåldern. Närmast söder om Rogsta ligger byn Klen, på vars mark fornborgens murar är belägen.

Tidigare uppgifter

Att det funnits en fornborg på Rogstaklippen i Torsåker har varit känt för både ortsbefolkning och forskare under lång tid. Det äldsta omnämmandet härrör från en karta som lantmätaren Nils Spole upprättade i samband med delning av skogsmark mellan byarna Hälsingsta, Rogsta och Klen 1738 (LMV X15:1). På platsen för fornlämningen har en rund ring markerats med texten "Gammal Borg".

Gustaf Hallström (1927:89ff) har i en artikel om de norrländska "bygdeborgarna" i tidskriften Norrlands försvar sammanställt de viktigaste antikvariska uppgifterna av fornborgen, varifrån merparten av den följande beskrivningen är hämtad. Den äldsta uppgiften Hallström nämner härrör från topografen Abraham Hülphers beskrivning över Ångermanland 1780, där "lemningar af försvarswerk" på "Rogsta berget" omnämns. Lika kortfattat omnämner femtio år senare prästen Nils Johan Ekdahl "Rågstaborgen" såsom en "Skans" eller ruiner efter ett "försvarsw." på flera ställen i sina anteckningar från sin antikvarisk resa genom Norrland 1828. Han har också gjort en enkel skiss av platsen, varav framgår att muren fanns längs bergets västra del och var försedd med två öppningar.

En fylligare beskrivning gjordes av Karl Sidenbladh på 1860-talet, som också har ritat en skiss över området:

På Rogstaklippans sydvestra sida anträffas lemningar *efter skansar* eller murar. Rogstaklippan är en mot Norr in på slätten brant (30°) framskjutande bergudde, som sammanhänger genom en lägre rygg med ett annat berg. Sedan man uppkommit på höjden af denna sammanbindningsrygg äro mot Rogstaklippan branta klippafsatser och vesterut från dessa skarp sluttning mot en dal, å hvars andra sida ett nära tvärbrant berg uppstiger.

(---)

Murarna bestå af en rak mur, 275 f. Lång, och tvänne bogformiga, af hvilka den ena går ut på midten av den raka och den andre omsluter ändan och går öfver mot de nämnda klipporna; dessa ringmurar äro 160 f. långa. Alla murarne äro uppförda af mestadels mindre stenar till en bredd af 3-4 f. Och visa sig nu ej mera än 1-2 f. öfver berget. Här och der finnas äfven stora stenar och klipp-block.

Även lantmätaren Daniel Åslund omnämner platsen i sin beskrivning över Västernorrlands län 1878:

Upp till detta berg är en genom stenbundet land bruten väg, så bred, att man ännu med åkdom skulle kunna färdas dit upp, hvarest för öfrigt finnes av sten murade vallar.

Så långt de av Hallström återgivna källorna. Under 1900-talet har emellertid platsen omnämns vid ytterligare ett par tillfällen, bl a av Eskil Olsson 1908-11 och Magnus Stattin 1935. Under signaturen Rinaldo skriver den sistnämnde i en artikelserie i Västernorrlands Allehanda betitlad Torsåkersbygdens fornminnesmärken:

Upp på Rogstaklippen på Klens bys skogsmarg finnas rester av tvenne sådana fornborgsmurar. Den ena, på bergets sydsluttning och belägen å hemmansägaren N. E. Börlins ägor, sträcker sig i riktning öster-väster, den andra, på bergets västra sida och belägen å hemmansägaren N. Viborghs skogsmark, i riktning sydost-sydväst och utgöres av meterbreda stenläggningar om vardera ett 40-tal meter i längd. Avståndet mellan murarna utgör ett hundratal meter, och höjden över havet för dess läge är c:a 170 meter. Men murresternas höjd kan endast mätas i decimeter, varför tvekan uppstått, huruvida de äro några minnen av ett förhistoriskt försvarswerk. Men intet talar heller emot hypotesen att Rogstaklippen en gång varit befast punkt och tjänat såsom försvarsplats för våra förfäder. Läget är synnerligen tilltalande, då man samtidigt betänker, att havsfjorden då sträckte sig in över slättlandet upp mot

Rogstaklippens bergfot. Ty över de odlade fält, som Olle Höglund i Rogsta nu går och plöjer, seglade folkvandringstidens torsåkersbor obehindrat fram i sina farkoster. Att så ringa rester finnas kvar av en givetvis både längre och minst meterhög gråstensmur från fornborgstiden kan förklaras med att senare tiders slakten bortfört stenmassorna att tjäna till andra oss okända ändamål.

I Torsåkers minnesskrift (1955) omnämns fornborgen som "det äldsta fasta fornminnesmärket i denna bygd", och beskrivs på följande sätt:

På Rogstaklippen ses lämningar av en sådan kallmur, som förmodas vara av människohand lagda forskansningar, som förekomma dels å bergets sydsluttning, dels på dess västra sluttning. De mäta i längd ett 30-tal meter med blott några decimeters höjd. Kallmursmaterialet har troligen under senare århundraden blivit bortfört.

1985 berördes Rogstaklippen kortfattat också av Ove Hemmendorff (1985:241) i en artikel om fornborgar i Mittskandinavien, varvid konstaterades att de enda synliga anläggningarna var "två långa stenvallar och delar av en vägbank" (egen översättning).

I Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMR) beskrivs fornborgen på Rogstaklippen på följande sätt. Beskrivningen gjordes av Anders Wallander vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering för den nya ekonomiska kartan i juni 1989.

Fornborg med 3 murar av sten på S och SV delen av bergshöjden.

N-S-liga muren: (i 2 delar)

N delen: c 22 m l, intill 4 m br och 0,3-1,0 m h av 0,1-2,0 m stora stenar.

S delen: ca 83 m l, 2,5-3,0 m br och 0,2-1,2 m h. Av 0,4-2,0 m stora stenar, varav några flyttblock. Muren är delvis utrasad och övermossad. På insidan av muren går en stig/väg. På mitten av N-S-liga muren en närmast Ö-V-lig yttermur, ca 38 m l, 2-2,5 m br och 0,4-2,0 m h. I NV änden uppbyggd av 0,3-1,5 m stora stenar lagda på berghäll i upptill 5 skift. I muren ingår några stora flyttblock.

Vid S delen av den N-S-liga muren en tvärgående, närmast Ö-V-lig mur som i V delen böjer av mot N och ansluter mot den N-S-liga muren samt fortsätter mot Ö, tot ca 73 m l, 1-3 m br och 0,3-1,2 m h, av 0,2-1,0 m stora stenar, i SÖ delen är muren delvis otydlig och innehåller några flyttblock.

Genom den Ö-V-liga muren i S fortsätter stigen ev genom en igenrasad portöppning.

Syfte och metod

Syftet med den begränsade undersökningen var dels att göra en första detaljinventering och kartering/beskrivning av fornlämningen, dels att med ett par små schakt genom murarna försöka samla in material som kan datera konstruktionen. Detta skulle skapa helt nya förutsättningar för att diskutera fornborgens roll i ett bebyggelsehistoriskt sammanhang.

Förutom mer sporadiska avsökningar av borgområdet och dess omgivning av kursdeltagarna genomfördes en intensivinventering av Pia Nykvist, varvid en enkel karta i skala 1:1000 upprättades. Denna har senare kompletterats med information från kursdeltagarnas kartering i skala 1:100 och beskrivning av murarna 1, 2 och 3. Detta gjordes manuellt med hjälp av måttband och en tillfällig baslinje, varefter höjder på och i anslutning till murarna avvägdes med hjälp av ett traditionellt avvägningssinstrument. Kartorna och beskrivningarna återfinns som bilagor. Mur 4 hann endast beskrivas.

De två schakten, 6x1 respektive 8x1 m stora, lades ut över mur 2a och 3, med syfte att i första hand samla in träkol för ¹⁴C-datering från murarnas eventuella träkonstruktioner. Grävningen genomfördes för hand, varvid varje stenlager och nivå dokumenterades genom planritning i skala 1:20, avvägning, skriftlig beskrivning och fotografering i svartvitt och dia. Schakten ritades också i sektion ("profil") i skala 1:20. I brist på fixpunkter har inte rikets koordinatsystem kunnat användas och något gemensamt koordinatsystem för borgen har heller inte upprättats. Schakten har istället lagts in manuellt på översiktskartan, för att ev. mätas in noggrannare vid ett senare tillfälle. Alla höjdmätningar gjordes i förhållande till en tillfällig fixpunkt (0-punkt) på en sten som på översiktsplanen markerats i slutningen några meter väster om mur 2b.

De insamlade kolproven är inte analyserade, men ansökan till HSFR om datering med tandemaccelerator vid Uppsala universitet har inlämnats. I samband med undersökningen insamlades även enstaka prov för ev. framtida TL-datering (thermoluminescens).

Undersökningsresultat

Fem dagar är ingen lång tid när det gäller att lära känna en fornborg. Särskilt inte om den fått sova ostörd i tusen år eller mer utan närgångna besökare. Resultatet av vår vistelse på Rogstaklippen redovisas här, först översiktligt därefter mer detaljerat.

Inventering/beskrivning

Till grund för beskrivningen av fornborgen ligger Pia Nykvists inventering samt kursdeltagarnas kartering och beskrivning av området. Översiktsplanen och detaljbeskrivningarna återfinns som bilagor i rapporten.

Fornborgen ligger på Rogstaklippens översta del. Den innesluter en oval nord-sydlig yta, ca 0,8 ha stor. Stup och branter finns på alla sidor utom i söder. Där möts besökaren av en halvkretsformad vall, mur 4, som bildar ett yttre rum, en förborg. I vallens sydöstra del finns en 1,0-1,5 m bred öppning. Från det nordvästra hörnet leder en gång upp mot bergets krön. Stigen begränsas av berg och av en låg ca 50 m lång vall, mur 2a och b. Efter ett avbrott fortsätter vällen

mot norr, mur 1. En yttre bågformad vall, mur 3, på bergets västra sluttning ansluter vinkelrätt mot mur 2b.

Borgens inre delar utgörs av kuperad berggrund med morän- och blockbundna områden. På några ställen förekommer plana ytor. Öster om mur 1 och 2a återfinns ett sådant område med rester efter ett trägolv från en sentida byggnad. På bergets nordöstra del uppmärksammades två mindre platåer, yta A och B, på tre sidor omgivna av berg eller sluttningar. Med hjälp av marksond identifierades äldre marknivåer inom yta A.

Två enkla stenrader, anläggning 2 och 3, dokumenterades på bergets norra och östra sida. Stenarna återfinns på platser med god utsikt och där branta stigar leder upp till fornborgen.

Söder om mur 3a påträffades korsformigt lagda stenar, kantställd sten och stenar lagda på varandra, anläggning 1.

Murdokumentation

Dokumentationen bygger på okulärbesiktning med beskrivning av samtliga murar samt uppmätning av mur 1-3, se bilagor. Fornborgens murar är förvånansvärt olika sinsemellan, beträffande byggnadssätt, val av stenmaterial och topografiskt läge.

Mur 1 längst i norr ligger på en svag sluttning och består av större stenar och block i form av en rösad, kraftig vall.

Mur 2 söder om och i linje med mur 1, är en låg vällagd mur av mindre stenar i ett eller flera skift med inre och yttre murliv. Muren verkar vara anlagd på berggrund i övergången mellan plan yta och brant västsluttning. Stenar i rasbranten visar att muren ursprungligen varit högre. Murens södra del har sannolikt varit kraftigare och högre än den norra delen.

Den övre delen av mur 3 är en låg vällagd mur med inre och yttre murliv i likhet med mur 2, medan fortsättningen är kraftigare med markfasta block och större stenmaterial. Den nordvästra delen är närmast en terrassmur med högt ytterliv och plan ovansida i nivå med innanförhängande yta.

Mur 4 uppvisar ytterligare en murtyp i form av en enkel stenrad, en pärlbandsmur, av större stenar varav en del är kantställda.

Anläggning 2 och 3 består av enkla, låga stenrader.

Provschakt

Vinkelrätt över två murar grävdes provschakt i syfte att dokumentera uppbyggnad, eventuella spår efter stenkonstruktioner eller anslutande kulturlager samt insamla material för datering. Beskrivningar av varje dokumentationsnivå återfinns som bilagor.

Schakt 1

Ett 6x1 m stort schakt grävdes genom den nordligare, klenare delen av mur 2. Tre nivåer dokumenterades i plan och sektion samt beskrevs. Muren var 1,9-2,5 m bred och 0,6 m hög. Den utgjordes av en skalmur med 0,2-0,6 m stora stenar lagda på ett smalare stenlager omedelbart över berggrunden. Fyllningen bestod av mörk moblandad sand, delvis rödfärgad. En del stenar var skörbrända eller vittrade. Berggrunden utgörs av järnhaltig diabas som lätt sönderfaller till grus. I

fyllningen förekom träkol, framför allt i det inre murlivets nedre hälft. Fiberriktningar dokumenterades i murens längd- och tvärriktning samt diagonalt liggande fibrer. Öster om muren täckte ett tunt jord- och sandlager berggrunden. Ett lager tolkades som en äldre markyta.

Schakt 2

Genom den mellersta, kraftiga delen av mur 3 grävdes ett 8x1 m stort schakt. Muren dokumenterades i tre nivåer med plan- och sektionsritningar samt beskrevs. Den undersökta delen bestod av en 4,5 m bred och 1 m hög skalmur. Stenmaterialet i schaktets sydvästra del bedömdes tillhöra rasmassor, varför murens ursprungliga höjd varit betydligt högre. Det yttre murlivet var kraftigast, 2,5-2,9 m brett av 0,1-1,0 m stora stenar. Det inre murlivet var 1,4 m brett och bestod av 0,1-0,6 m stora stenar. Fyllningen utgjordes av rödbrun sand med enkla partiklar av träkol. Innanför muren, i schaktets nordöstra del, vidtog en relativt stenfri och plan yta.

Anläggningar

Tre tidigare ej registrerade anläggningar påträffades vid undersökningen.

Anläggning 1

Anläggningen består av en samling korsformigt lagda stenar söder om och utanför mur 3. I anläggningen ingår en kantställd sten och stenar lagda på varandra. I den branta slutningen norr om fornborgen, i anslutning till stigen som mynnar vid anläggning 2, förekommer ytterligare två stensamlingar med kantställda stenar. Troligen utgör dessa gränsmarkeringar.

Anläggning 2 och 3

Dessa anläggningar utgörs av två enkla stenrader på bergets norra och östra del, 12 respektive 5 m långa och 0,2-0,4 m höga. Anläggningarna ligger i anslutning till utsiktspunkter och stigar som leder uppför bergssidorna.

Tolkning och diskussion

Bergskrönet på Rogstaklippen är ett klart avgränsat område där branta bergssidor utgör gräns lika väl som murar och stenrader. Platsen kan betraktas som ett befäst område, en fornborg, där topografi och fysiska lämningar samverkar. Vallarna är taktiskt placerade i terrängen där naturliga hinder saknas.

Fornborgen kan indelas i olika ytor, skilda rum, begränsade av vallar eller branta bergssidor. Vallarnas utseende hör samman med funktion och topografi. Enkla stenrader, anläggning 2 och 3, finns vid branta stup. De kraftigaste vallarna återfinns vid uppgången till krönet och på den yttre armen i sydväst, mur 2 b och 3. Pärlbandsmuren i söder, mur 4, är ensam i sitt slag, liksom den breda vällen i nordväst, mur 1.

För att kunna tjänstgöra som mer än symboliska markeringar bör någon form av resvirke ha funnits i anslutning till vallarna. I schakt 1 påträffades träkol som kan ha ingått i någon form av bröstvärn, men lika troligt är att kolet härrör från liggtimmer som använts som bindemedel i muren.

Ingångarna var viktiga delar av en fornborg. För Rogstaklippens del är förrummets ingång placerad så långt som möjligt från uppgången mot krönet. Denna stig är smal och brant, begränsad av såväl mur (mur 2b) som bergssida. Vid övergången till den planare övre delen kan öppningen mellan mur 2b och 2c ha fungerat som nålsöga. Avsaknaden av stenar i svackan mellan mur 1 och 2a antyder att en ingång till bergskrönet kan ha funnits även där, väl skyddad bakom mur 3.

Fornborgen på Rogstaklippen ger intryck av ett väl genomtänkt byggnadsverk. Användningstid, påbyggnadsfaser, funktion och relation till den omgivande bygden är frågor som väntar på svar.

Referenser

Otryckta källor

Lantmäteriverkets arkiv, Gävle (LMV)
Västernorrlands län, Torsåker sn, X 15:1

Litteratur

- Damell, D. & Lorin, O. 1994. Fornborgar. Speglingar av järnålderns småstater? *Odlingslandskap och fångstmark. En vänbok till Klas-Göran Selinge:95-110*. Stockholm.
- Hallström, G. 1927. Norrlands bygdeborgar. Ett utkast. *Norrlands försvar* 1927:53-98.
- Hemmendorff, O. 1985. The Hillfort at Frösön in a North Scandinavian Perspective. *In Honorem Evert Baudou:235-246*. Archaeology and Environment 4. Umeå.
- Hemmendorff, O. 1994. Fornborgar i Mittskandinavien — funktion och samhällsbetydelse. *Järnålder i Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön:194-208*. Acta Antiqua Ostrobotniensia 3. Vasa.
- Hemmendorff, O. & Smestad, I. 1997. Fornborgsundersökningar i Tröndelag. Ett mittnordiskt samarbete. *Arkeologi i Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska forskningsrön:117-126*. Acta Antiqua Ostrobotniensia 4. Vasa.
- Olausson, M. 1995. *Det inneslutna rummet — om kultiska hägnader, fornborgar och befästa gårdar i Uppland från 1300 f Kr till Kristi födelse*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 9. Stockholm.
- Stattin, M. (sign. Rinaldo) 1935. Torsåkersbygdens fornminnesmärken. *Västernorrlands Allehanda*.
- Torsåkers minnesskrift*. 1955. Sollefteå.
- Wallander, A. 1987. Den medeltida fogdebrogen Styresholm. En analys av den bebyggelsehistoriska bakgrunden. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 14.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 220-4548-98
Länsmuseet Västernorrlands dnr: 0431/98
Undersökningsperiod: 6-10 juli 1998
Ekonomiskt kartblad: Gula kartan Sandslån 18H:88
Koordinat- och höjdsystem: fristående
Undersökt yta: 14 m²
Grävningsledare: Janne Björkman och Leif Grundberg
Dokumentationsmaterialet förvaras i Läns museet Västernorrlands arkiv,
Härnösand.

Bilagor

1. Mur- och anläggningsbeskrivningar

Mur 1

Nord-sydlig mur, 15 m lång och 2-5 m bred, anlagd i en svag nordsluttning på bergets västra sida. Muren utgörs av en dubbel eller tredubbel, oregelbunden rad av block och stenar, 0,3-2,3 m stora, merparten 0,8-1,0 m. Muren är lagd i 1-2 skift och avslutas i norr med ett 2,3x1,6 m stort flyttblock. Stenmaterialet har troligen rullats ner från sluttningen öster om muren. I väster ligger enstaka utrasade stenar. Murens norra del omges av granskog med inslag av tall och björk, i söder av enbuskar. Stenarna är lavklädda, och några i den sydvästra delen täckta av mossa. Mellan mur 1 och mur 2 finns en naturlig försänkning, en 2,5 m bred öppning med enstaka stenar i markytan.

Mur 2

Mur 2 följer bergets västra sida till en längd av 55-60 m, orienterad i riktning NNV-SSÖ. Muren är flack, delvis terrassliknande och mosstäckt. Den är uppbyggd av mindre stenar, 0,15-0,80 m, lagda i 1-2 skift. En stor del av muren är utrasad i sluttningen mot väster. Antydning till yttre murliv i norr och söder indikerar en ursprunglig murbredd av 1-2 m. Längs murens östra sida finns en 1-6 m bred öppen yta som utgör stig eller gångväg. Intill murens mittparti återfinns stigens högsta del, en 8 m lång, plan yta. Vegetationen vid mur 2 utgörs av tall, gran, enbuskar och björk. Vid beskrivningen delades muren in i tre delar, mur 2a-c.

Det nordligaste partiet, mur 2a, är 12 m långt, 1-2 m brett, med en inre höjd av ca 0,2 m. Stenarna, 0,15-0,50 m stora varav merparten 0,20-0,25 m, vilar delvis på berggrund.

Mur 2b är en 37 m lång fortsättning åt söder av föregående mur. Den är kraftigare, 2-3 m bred, och uppbyggd av större stenar, 0,3-0,5 m stora. En kantställd sten, 0,6 m hög, framträder i murens inre liv. I söder ansluter muren troligen till mur 4.

Den sydöstra delen, mur 2c, är 7 m lång och 1-2 m bred. Den består av 0,3-0,5 m stora stenar lagda i 1-2 skift och ansluter till ett block i öster. Mellan mur 2b och 2c finns en öppning, 1 m bred, där den branta uppgången från förborgen övergår i en svagare nordsluttning.

Mur 3

Vinklad mur, 39 m lång, på bergets västra sluttning. Ansluter till mur 2b i söder. Uppbyggd av block och stenar, 0,1-1,5 m, lagda i 1-4 skift med större stenar nederst. Muren är delvis utrasad. Beväxt med mossa och ris, omgiven av gles granskog med tall och enbuskar. Vid beskrivningen delades muren in i två delar, 3a och 3b.

Den södra delen, 3a, är 21 m lång och orienterad i öst-väst. Ansluter med rät vinkel (i förband?) till mur 2b. I muren ingår ett större block, 4,5x3,5 m stort.

Öster om detta är stigningen brant mot mur 2b, ca 45°. Muren är här 1,5-2 m bred, lagd i 1-2 skift med 0,5-0,7 m stora bottenstenar och mindre stenar ovanpå, 0,1-0,3 m stora. Antydning finns till murliv i norr och söder. En kantställd sten ingår i det norra murlivet. Väster om blocket är muren bredare, 2-4 m, och delvis utrasad. Delar av ett yttre murliv antyder en ursprunglig bredd av 2-2,5 m.

Mur 3b är en 18 m lång nordväst-sydostlig fortsättning av mur 3a. Den är kraftig och välbevarad, 2-4 m bred. Den nordvästra delen består av stenar och block lagda i upp till fyra skift med ett högt yttre murliv. Längs murens nordöstra sida framträder en 4-9 m bred svagt sluttande plåtå som troligen är stenröjd.

Mur 4

38 m lång, oregelbundet halvcirkelformad mur, anlagd i en blockrik svag sluttning på bergets södra sida. Muren är 0,5-1 m hög och består av en enkel rad av stora stenar och block, 0,4-2,5 m stora varav flertalet 0,8-1,0 m. De största stenarna finns i söder, de minsta i väster. Flera stenar är ställda på kant. I öster ansluter muren till berget, i väster troligen till mur 2b. En 1,0-1,5 m bred öppning/ingång finns i murens sydöstra del. Vegetationen består av blandskog, närmast muren öppen mark med enbuskar. Stenarna är delvis övermossade och några lavbeklädda.

Anläggning 1

En övertorvad 2,5x1,5 m stor stensamling belägen 1 m söder om mur 3a. Den består av 25-30 stenar lagda i form av ett kors eller en kompassros och har en rektangulär, plan sten i centrum, ca 1,0x0,6x0,15 m stor. Två mindre stenar, 0,45x0,45x0,15 m, ligger staplade ovanpå mittstenen. På östra sidan finns en kantställd sten. Korsarmarna är upp till 1,3 m långa bestående av 2-5 stenar och orienterade i nord-sydlig respektive öst-västlig riktning. Vid sondning intill det stora blocket, föreföll jorden kulturpåverkad någon dm under mittstenen.

Anläggning 2

Anläggningen ligger på en klippavsats vid bergets nordöstra brant, där det med stor möda är möjligt att ta sig upp längs en mindre stig. Den består av en delvis övertorvad och närmast enkel stenrad, ca 12 m lång (NV-SÖ), 0,2-0,3 m hög av 0,4-1 m långa stenar. Utsikten är god mot N, NÖ och NV från anläggningen.

Anläggning 3

Anläggningen ligger på en klippavsats vid bergets östra brant, där det i likhet med anläggning 2 med stor möda är möjligt att ta sig upp längs en mindre stig. Den består av en 5 m lång enkel stenrad av 0,3-0,6 m stora stenar (N-S), intill 0,4 m hög. Utsikten är god mot S, SÖ och Ö.

2. Schaktbeskrivningar

Schakt 1

Ett 6 m långt och 1 m brett schakt grävdes vinkelrätt (ÖNÖ-VSV) över norra delen av mur 2b på bergets nordvästra del. Schaktet drogs 1,5-2 m öster och väster om muren. I väster sluttar marken brant ner mot mur 3b och i öster gränsar muren till ett plant område med en gångstig.

Före avtorvning

Muren är övermossad, ca 4 m bred med en invändig höjd av 0,5 m och utvändig ca 1,30 m. Den inre murkanten är tydlig och den yttre relativt välbevarad. En större rektangulär sten är synlig ovanpå muren.

Dokumentationsnivå 1, efter avtorvning

I schaktets östra del kommer berget delvis i dagen, bitvis täckt av jord och sand. Väster om berget framkommer stenar, varav ett tiotal större, 0,2-0,5 m stora. De högst belägna stenarna utgör murens krön. Den västra delen av schaktet sluttar brant mot väster. 19 stenar, 0,2-0,4 m stora, är synliga i denna del. Längst i väster framkommer en slät yta som kan vara berghäll.

Dokumentationsnivå 2, under första stenlagret

I schaktets östra del kommer en större del av berget fram. Den bortgrävda sanden är humusfärgad och tämligen grovkornig. Hällen som avgränsar murkrönet mot öster är 0,70 m bred och sluttar kraftigt åt både öster och väster. Mitt i schaktet vid murkrönet framkommer kol och kolprov 1 och 2 insamlades. Området rensas ytterligare. Materialet runt stenarna består av mörk moblandad sand med inslag av kol (kolprov 3 och 4). På ett 0,2x0,2 m stort område är sanden tydligt rödfärgad. Skörbränd sten påträffas och insamlas för ev. TL-datering. I schaktets västra del avlägsnas en stubbe. Längst i väster framkommer ytterligare en del av berghällen. Norr om stubben påträffas stora stenblock som eventuellt kan tillhöra muren. Det lösa materialet består av humusfärgad, moblandad sand. Viss rödfärgning av sanden märks på ett område 1 m från schaktets västra sida.

Dokumentationsnivå 3, under andra stenlagret

Den lösa sanden grävs bort i schaktets mittparti. Kol påträffas och fler prov samlas in. Muren är ca 1,9 m bred och begränsas av berghällarna i öster. I muren finns lösa stenar av varierande storlek, den största mäter 0,7x0,4 m och ligger i murens mitt.

Schakt 2

Ett 8 m långt och 1 m brett schakt (NNÖ-SSV) grävdes i mur 3b som ligger i en brant sydvästslutning och bildar en yttre arm nedanför och delvis parallellt med mur 2. Murens översida är relativt plan med enstaka uppstickande stenar. Schaktet löper vinkelrätt strax utanför murens förmodade ytterliv mot nordost, precis där muren ändrar riktning och därmed är som tjockast. Muren är på detta ställe ca 2,4 m bred, 0,75 m hög och kraftigt övertorvad med mossa och lingonris. Stenarnas

storlek varierar mellan 0,1 och 0,2 m på insidan och mellan 0,3 och 0,6 m på utsidan och i den utrasade delen.

Dokumentationsnivå 1, efter avtorvning

Efter avtorvning kunde det konstateras att samtliga stenar (av alla storlekar), med ett par undantag, är kantiga och skiviga och av samma slag som den sprickiga bergsslutningen intill.

Insidan innanför murens innerliv är relativt plan på en sträcka av ca 4 m och stenfri så när som på ett jordfast block längst i nordöst. Öster om denna sten fanns också några mindre inrasade stenar som möjligen kan ha tillhört ett innerliv i en skalmur. Muren innehåller upp till 0,8 m stora stenar, men är i allmänhet 0,2-0,4 m. Påfallande många har tegelstensliknande form, men enstaka runda och spruckna stenar förefaller härröra från moränlagret i svackan innanför muren.

Dokumentationsnivå 2, under första stenlagret

Efter att ett lager sten lyfts bort, påträffades under lagret med torv och rötter ett förmodligen påfört lager av brunaktig sand och mindre stenar, dvs morän. Sanden gick fläckvis över åt det gula hållet. I detta skede beslöts att schaktet skulle utvidgas med 2 m åt SV och med 1 m åt NO. I rutorna 3-5 påträffades mellan torven och sanden, och så småningom även nere i sanden och mellan stenarna, spridda koncentrationer av kolbitar, kolpartiklar och sot. Kolet förefaller ha följt med sandfyllningen och skulle i så fall inte härstamma från någon träkonstruktion i muren. I rutorna 5-7 förekommer på denna nivå bara stora stenar och ingen sand. I ruta 6 plockades all sten upp som gick att nå, varigenom en ca 1 m djup "provgrop" uppstod i schaktet. I botten syns en sten i murens längdriktning som kan vara en bottensten i murens ytterliv. Med den mängd utrasad sten som finns i rutorna 6 och 7 kan man beräkna att muren har varit mellan 2 och 3 m hög. Sammanlagt togs 5 kolprov i olika rutor och på olika nivåer.

3. Provtagningslistor

Kolprov, schakt 1

Nr	Datum	Höjd	Läge	Kommentar
Kp 1	7/7-98	1,21	Under första stenlagret	
Kp 2	7/7-98	1,11	Under första stenlagret	
Kp 3	8/7-98	1,16	Under första stenlagret	Lämplig för C14
Kp 4	8/7-98	1,27	Under första stenlagret	Lämplig för C14 (bark?)
Kp 5	8/7-98	1,25	Under första stenlagret	
Kp 6a	9/7-98	1,19		I profilen
Kp 6b	9/7-98	1,19		
Kp 7	9/7-98	1,08		
Kp 8	9/7-98	1,07		
Kp 9	10/7-98	0,97		
Kp 10	10/7-98	0,92		Lämplig för C14

Övriga prov, schakt 1

Nr	Datum	Höjd	Läge	Kommentar
TL 1	8/7-98	1,23	Under första stenlagret	
Jp 1		1,13		
Jp 2		0,92		
Jp 3			Äldre markyta under stigen, i profilen	Lämplig för C14

Kolprov, schakt 2

Nr	Datum	Höjd	Läge	Kommentar
Kp 1		-6,10		
Kp 2		-6,35		
Kp 3		-6,15	Under stenblock	Utan fiberriktning, grupp kolstycken
Kp 4		-6,20		
Kp 5		-6,40		Rödfärgad jord, runt, brunnit på plats

4. Fotoprotokoll

Film Sv/v-1, 400 ASA

Nr	Motiv	Riktning (från)	Datum	Fotograf
0	Schakt 1, översikt före avtorvning	Ö	6/7-98	Lena H.
1	Schakt 1, översikt före avtorvning	N	6/7-98	Lena H.
2	Schakt 1, översikt före avtorvning	NV	6/7-98	Lena H.
3	Schakt 2, översikt före avtorvning	NNÖ	6/7-98	
4	Schakt 2, översikt före avtorvning, Ö delen	VNV	6/7-98	
5	Schakt 2, översikt före avtorvning	SSV	6/7-98	
6	Utgår			
7	Utgår			
8	Utgår			
9	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning			
10	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning			
11	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning			
12	Schakt 2, nivå 1, efter avtorvning	NNO		
13	Schakt 2, nivå 1, efter avtorvning	VNV		
14	Schakt 2, nivå 1, efter avtorvning	SSV		
15	Utgår			
16	Utgår			
17	Schakt 2, nivå 1, efter avtorvning	NNO		
18	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	VSV		
19	Utgår			
20	Utgår			
21	Schakt 1, nivå 2, detalj av kol	NNO		
22	Schakt 1, nivå 2, detalj av kol	NNO		
23	Schakt 1, nivå 2, detalj av kol	VNV		
24	Utgår			
25	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret	VSV		
26	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret	NNO		
27	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret	NNO		
28	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret			
29	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret			
30	Schakt 2, nivå 2, andra stenlagret, arbetsbild			
31	Anläggning 1	V	9/7-98	Lena H.
32	Anläggning 1	V	9/7-98	Lena H.
33	Anläggning 1	S	9/7-98	Lena H.
34	Anläggning 1	Ö	9/7-98	Lena H.
35	Anläggning 1	N	9/7-98	Lena H.
36	Schakt 1, nivå 3, tredje stenlagret	ÖNÖ	9/7-98	Stefan F.
37	Schakt 1, nivå 3, tredje stenlagret, detalj	Ö	9/7-98	Stefan F.

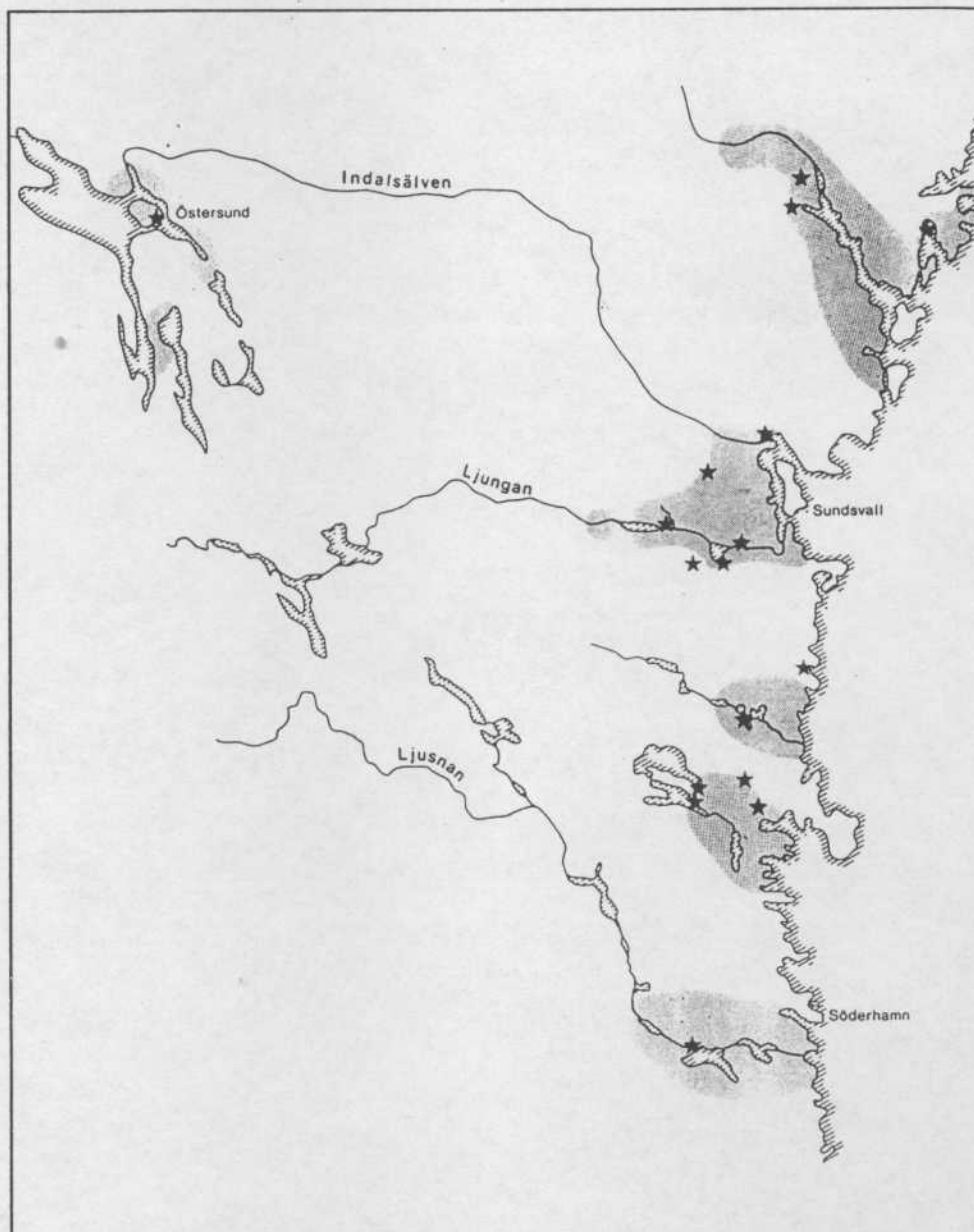
Film Sv/v-2, 400 ASA

Nr	Motiv	Riktning (från)	Datum	Fotograf
2	Schakt 1, nivå 2, tredje stenlagret	VSV	9/7-98	Leif G.
3	Mur 1	Ö	9/7-98	Gudrun A.
4	Mur 1	NO	9/7-98	Gudrun A.
5	Mur 1	N	9/7-98	Annika S.
6	Mur 2a	S	9/7-98	Annika S.
7	Mur 2b	V	9/7-98	Annika S.
8	Mur 2c	Ö	9/7-98	Annika S.
9	Schakt 2, sektion, N delen	VSV		Leif G.
10	Schakt 2, sektion, N delen	VSV		Leif G.
11	Schakt 2, sektion, S delen	VSV		Leif G.
12	Schakt 2, sektion, S delen	VSV		Leif G.
13	Schakt 2, sektion, snedbild	N		Leif G.
14	Schakt 2, sektion, snedbild	SV		Leif G.
15	Schakt 2, sektion, snedbild, detalj	SV		Leif G.
16	Utgår			
17	Mur 4	NO		Annika S.
18	Mur 3	SV		Annika S.
19	Mur 3	Ö		Annika S.
20	Mur 3	N		Annika S.
21	Schakt 1, sektion, Ö delen	SSÖ	10/7-98	Leif G.
22	Schakt 1, sektion, mellersta delen	SSÖ	10/7-98	Leif G.
23	Schakt 1, sektion, V delen	SSÖ	10/7-98	Leif G.
24	Schakt 1, sektion, snedbild	S	10/7-98	Leif G.
25	Arbetsbilder, igenläggning, schakt 1		10/7-98	Leif G.
26	Arbetsbilder, igenläggning, schakt 1		10/7-98	Leif G.
27	Arbetsbilder, igenläggning, schakt 1		10/7-98	Leif G.
28	Arbetsbilder, igenläggning, schakt 1		10/7-98	Leif G.
29	Arbetsbilder, igenläggning, schakt 1		10/7-98	Leif G.
30	Schakt 2 efter igenläggning	N	10/7-98	Leif G.
31	Schakt 2 efter igenläggning	V	10/7-98	Leif G.
32	Schakt 1 efter igenläggning	Ö	10/7-98	Leif G.
33	Schakt 1 efter igenläggning	N	10/7-98	Leif G.

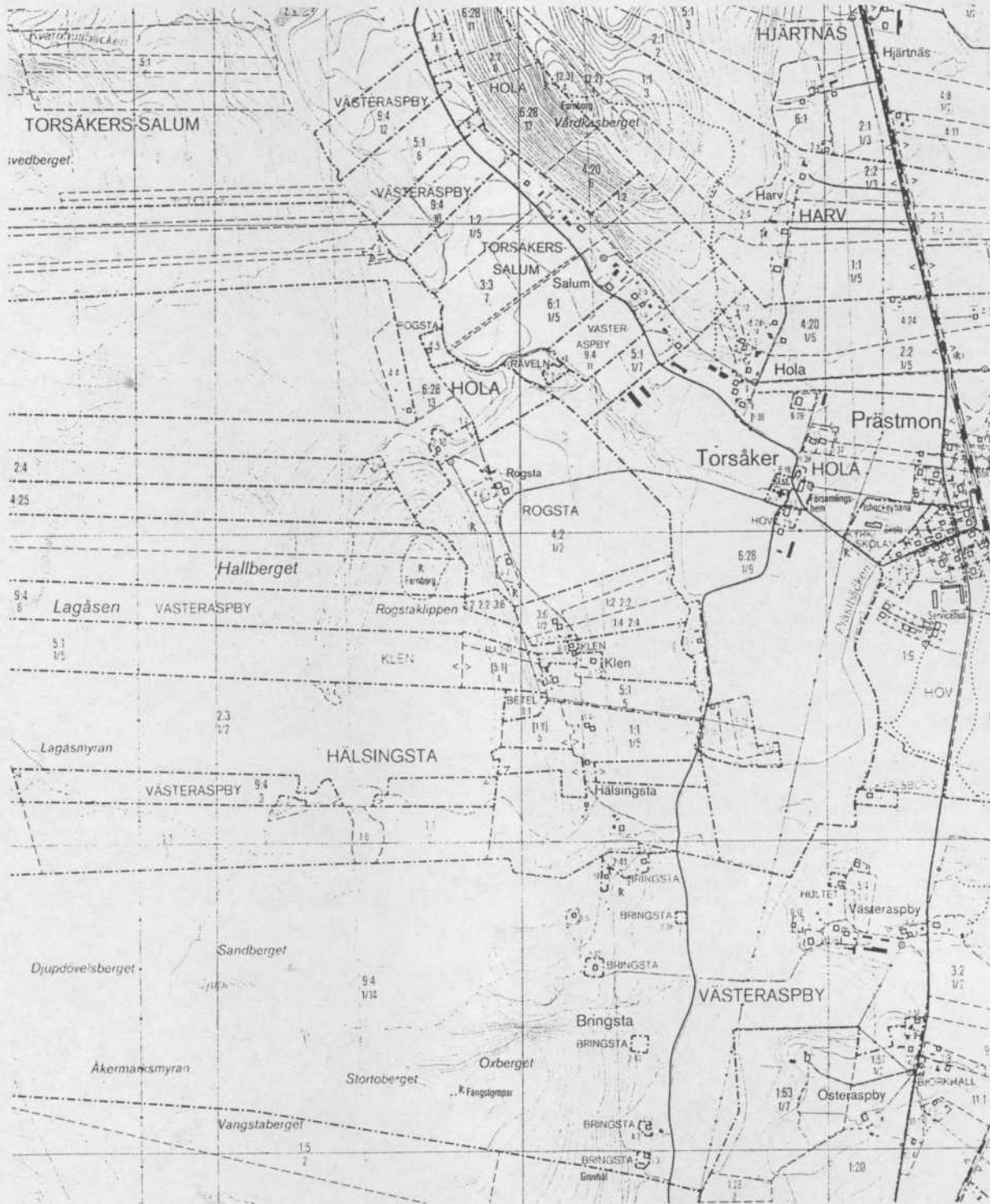
Film D-1, dia 100 ASA

Nr	Motiv	Riktning (från)	Datum	Fotograf
2	Schakt 1, översikt före avtorvning	Ö	6/7-98	Lena H.
3	Schakt 1, översikt före avtorvning	N	6/7-98	Lena H.
4	Schakt 1, översikt före avtorvning	NV	6/7-98	Lena H.
5	Schakt 2, översikt före avtorvning	NNÖ	6/7-98	
6	Schakt 2, översikt före avtorvning, Ö delen	VNV	6/7-98	
7	Schakt 2, översikt före avtorvning	SSV	6/7-98	
8	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning	NV		Maria B.
9	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning	SSV		Maria B.
10	Schakt 1, nivå 1, efter avtorvning	ÖNÖ		Maria B.
11	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	NV	7/7-98	Maria B.
12	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	SSV	7/7-98	Maria B.
13	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	ÖNÖ	7/7-98	Maria B.
14	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	NV	7/7-98	Maria B.
15	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret, detalj av kol	NNV	8/7-98	Maria B.
16	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret, detalj av kol	ÖNÖ	8/7-98	Maria B.
17	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret, detalj av kol	VSV	8/7-98	Maria B.
18	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	ÖNÖ	8/7-98	Maria B.
19	Schakt 1, nivå 2, andra stenlagret	VSV	8/7-98	Maria B.
20	Schakt 2, nivå 2	NNO	8/7-98	Emma G.
21	Schakt 2, nivå 2 (misslyckad)	VNV	8/7-98	Emma G.
22	Schakt 2, nivå 2	VSV	8/7-98	Emma G.
23	Anläggning 1	V	9/7-98	Lena H.
24	Anläggning 1	S	9/7-98	Lena H.
25	Anläggning 1	Ö	9/7-98	Lena H.
26	Anläggning 1	N	9/7-98	Lena H.
27	Schakt 1, nivå 3, tredje stenlagret (arbetsb., Stefan F)	ÖNÖ		Leif G.
28	Schakt 1, nivå 3, tredje stenlagret, detalj av muren	Ö	9/7-98	Leif G.
29	Schakt 2, sektion (Ö), N delen	VSV	9/7-98	Leif G.
30	Schakt 2, sektion (Ö)	VSV	9/7-98	Leif G.
31	Schakt 2, sektion (Ö)	VSV	9/7-98	Leif G.
32	Schakt 1, sektion (N), snedbild	SÖ		Leif G.
33	Schakt 1, sektion (N), V avsatsen	SSV		Leif G.
34	Schakt 1, sektion (N), V avsatsen	SV		Leif G.
35	Schakt 1, sektion (N), mitten	SSV		Leif G.

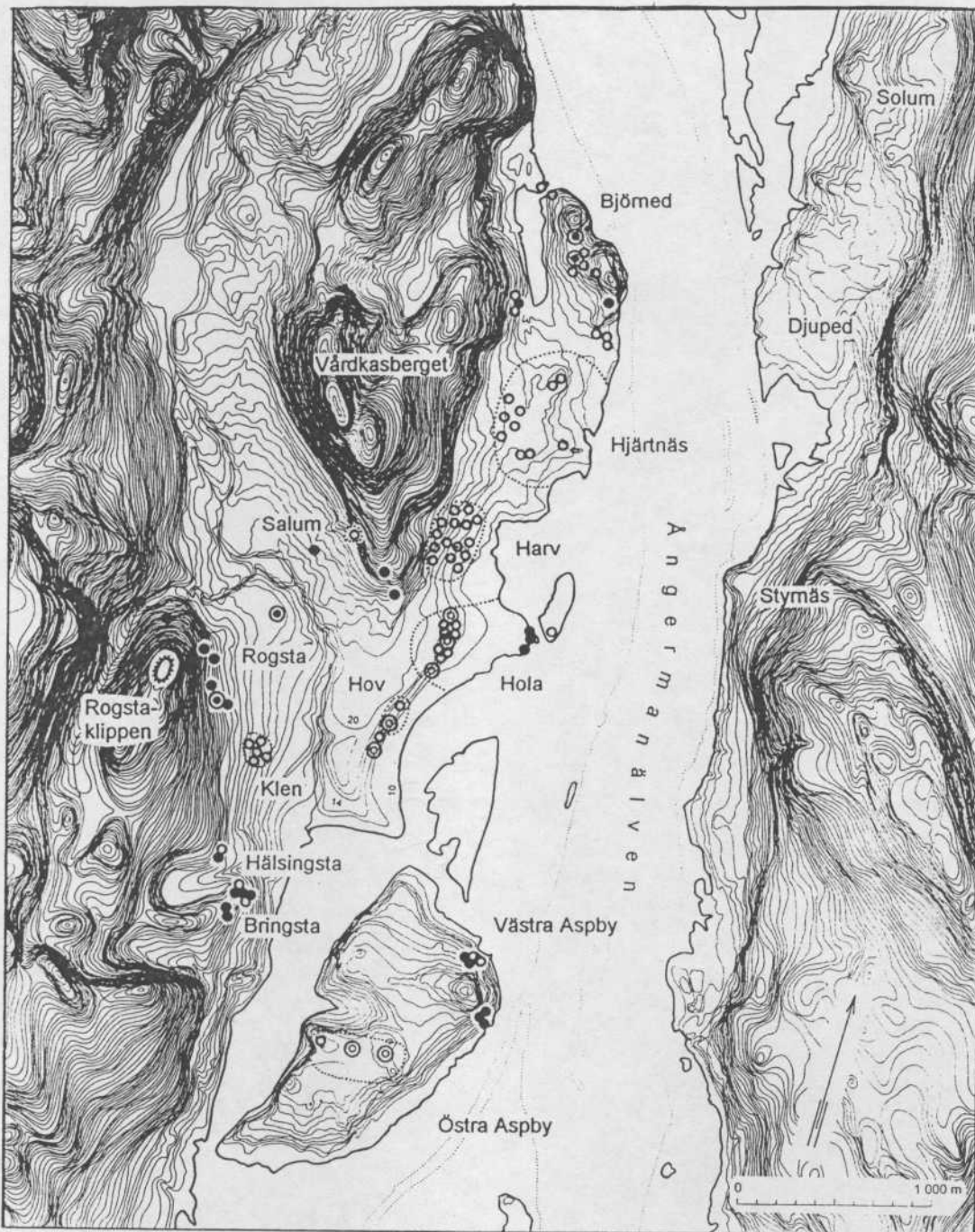
5. Kartor och ritningar

Karta 1. Av de sjutton registrerade fornborgarna i Norrland, här markerade i förhållande till den ungefärliga utbredningen av järnåldersbebyggelsen, ligger samtliga utom en i kustbygderna. Den undersökta Rogstaklippen i Torsåker sn, Ångermanland, är den nordligaste av dem alla. Efter Hemmedorff 1994.

Karta 2. Utsnitt ur Gula kartan Sandslån 18H:88, skala 1:20 000

●	Bevarad gravhög	☼	Fornborg
○	Borttagen gravhög	—	Nuvarande strandlinje
○	Område med borttagna gravhögar med osäkert läge	—	Strandlinje under vikingatid, 10 m över nuvarande strandlinje
◎	Storhög med diameter över 20 m	—	Nivåkurvor med 2 m ekvidistans

Karta 3. Rekonstruktionskarta där Rogstaklippens förhållande till den centrala Torsåkersbygd under vikingatiden framgår. Teckning: Lars Högberg.